

Drömtydning – ett arv från antiken

Tron på att drömmar ger människan insikter om de krafter som styr hennes tillvaro har följt människan sedan urminnes tider. Under antiken blev drömtydning föremål för filosofiska och religiösa spekulationer. Drömmar fick även en medicinsk och terapeutisk tillämpning. Mellan antikens drömtydningsteorier och vår tids djuppsykologi finns en tydlig utvecklingslinje.

Människan växlar mellan sömn och vaka. Ändå står hon ofta som vaken helt främmande för sina egna drömmar. Särskilt gåtfullt är att hon många gånger tycks befinna sig annorstädes i drömmen än där hennes kropp är. Inte undra på att drömmar oroar och fascinerat sedan urminnes tider. I en värld som förutom människor och djur också befolkas av andar och gudar ligger det nära till hands att se drömmar som budskap från dessa andra varelser. I antikens Grekland och Rom intog drömtydning liksom spådomskonst i övrigt en central roll. Apollon vakade däröver, guden som enligt filosofen Herakleitos »varken talar eller döljer, men ger tecken» [1].

Från 400-talet f Kr och framåt kom den enskilda människans existentiella perspektiv allt mer i fokus för religiösa och filosofiska spekulationer, vilket kom till uttryck i tydningen av drömmar.

En förutsättning för drömtydningens utveckling var att den enskilda människans psykiska identitet – hennes själ – kom att uppfattas som en aktiv entitet, vilken är förankrad i kroppen och samtidigt öppnar sig mot en utomstående gudomlig värld. Drömmar speglar denna själsliga dualism. Antifon från Aten (400-talet f Kr) är den förste kände författare som ägnade ämnet en skrift, »Om

drömtydning». Den är bara indirekt känd genom hänvisningar hos andra författare. I den skall han ha liknat drömtydning vid tolkningen av poesi och orakelsvar, och liksom dessa konster grundar den sig på teknisk skicklighet och inte på inspiration [2]. Med ett modernt språkbruk skulle man kunna säga att Antifon är den förste som beskriver drömtydning som en hermeneutisk vetenskap.

Drömtydning i medicinens tjänst

Om själen, enligt förutsättningen ovan, befinner sig i spänningsfältet mellan mänskligt och gudomligt är den naturligtvis också mottaglig för kroppslig påverkan, något som i sin tur inverkar på drömmar. I tankens förlängning ligger en medicinsk tillämpning av drömtydning, vilket en av de hippokratiska skrifterna, fjärde boken »Om dieten» med undertiteln »Om drömmar», ger exempel på [3].

Den behandlar drömtydning som hjälpmedel vid diagnostik, prognosställe och val av dietföreskrifter. Viktigt är huruvida dröm och allmäntillstånd överensstämmer med varandra. Illavarslande är om en till synes välmående patient plågas av våldsamma drömmar. Bokens författare ansluter sig också till två uråldriga traditioner med rötter i det forntida Egypten och Mesopotamien, nämligen att det finns en samvariation mellan makro- och mikrokosmos, samt att astrologi och drömtydning hör samman. Därför är drömmar som återger atmosfäriska förhållanden viktiga.

Fjärde boken »Om dieten» avviker från de övriga hippokratiska skrifterna genom att integrera vad vi uppfattar som övernaturliga inslag i medicinen. Men den är inte unik i att ge profetiska drömmar en medicinsk tillämpning. Både Herofilos (200-talet f Kr), ofta kallad anatomins fader, och Galenos (129–199 e Kr) är exempel på stora läkare som inte drog sig för att söka vägledning i drömmar [4, 5].

Drömmen en kommunikation med själens gudomliga del

Inom stoicismen (300-talet f Kr–ca 200 e Kr) omhuldades drömtydning. I grunden låg stoikernas uppfattning om

Apollon, drömtydningens gud som »varken talar eller döljer, men ger tecken». Marmorkopia från romersk tid av bronsstaty från ca 460 f Kr.

tillvaron som en helhet, i vilken människor och gudar befinner sig i samma värld, styrd enligt en högre lagbunden ordning. I varje människas själ finns en evig och gudomlig del som gör henne delaktig i helheten. Syftet med stoikernas moralfilosofi, som vi förknippar med ett upphöjt lugn i livets alla skiften, var att leva i harmoni med denna lagbundna ordning. Ingenting sker av en slump, och kan människan bara utrona hur de krafter som styr tillvaron kommer att påverka hennes livslopp kan hon lättare leva enligt dessa ideal.

Det är i detta sammanhang som

Författare

LARS SJÖSTRAND

överläkare, vårdgren psykiatri, Södra Stockholms sjukvårdsområde, Stockholm.

drömtydning liksom spådomskonst i övrigt kommer in. En god inblick i hur stoikerna resonerade får vi i dialogen »Om spådomskonst» av den romerske statsmannen och filosofen Marcus Tullius Cicero (106–43 f Kr) [2]. Han samtalade där med sin några år yngre bror Quintus, som får in ta den stoiska ståndpunkten. Quintus knyter an till uppfattningen att varje människas själ rymmer en gudomlig del och hävdar att denna är som mest aktiv under sömnen, varvid den kan kommunicera med den yttre gudomliga själ ur vilken den en gång är sprungen för att inhämta kunskap om framtiden. För att stödja sin uppfattning radar Quintus upp det ena exemplet efter det andra ur historien och mytologin på profetiska drömmar som infriats.

För oss är det uppenbart att Quintus vecklar in sig i ett cirkelresonemang, där drömmars förmenta förutsägelser tolkas retrospektivt med utgångspunkt i kunskapen om det faktiska händelseförloppet. Eftersom drömmarna för det mesta är allegoriska eller symboliska tillåter de att tolkningen i varje enskilt fall anpassas till det förväntade utfallet. Dessutom tillägger Quintus att i den mån en dröm inte förefaller att ha infriats så beror det på felslut vid den mänskliga tolkningen, inte på dess faktiska relation till efterföljande händelser.

Cicero avslutar också dialogen med att elegant slå hål på sin yngre brors argumentation. Han framhåller bland annat hur tillfällig relationen mellan en dröm och efterföljande händelseförlopp är.

Stora krav på en drömtydare

Cicero uppehåller sig alltså vid ett principresonemang om själva den filosofiska och metafysiska grunden för drömtydning. Vill man fördjupa sig i dess praktiska tillämpning får man vända sig till antikens främste auktoritet i ämnet, Artemidoros från Daldis (100-talet e Kr). Även hans »Drömtydning» vilar på en stoisk grund, men den har en påfallande empirisk och odogmatisk framtoning [6]. Av den framgår vilka krav som måste ställas på en drömtydare: han skall ha stor erfarenhet, en personlig fallenhet samt boklig lärdom. När han tolkar en dröm måste han sätta den i relation till drömmarens aktuella livssituation, vilken också inbegriper etnisk och social ställning. Därför måste drömtydaren ha kunskaper om levnadsförhållandena i olika trakter, vilka han lämpligen förvärvat genom en vidsträckt beresthet. Han måste vidare vara lyhörd för emotionella undertoner, så att han kan stämna av dröminnehåll mot drömmarens känslöstämning.

Varför kravet på drömtydarens kompetens är så stort förstår man mot bak-

grund av Artemidoros diagnostiska system. Alla drömmar är nämligen inte gudasända. För att beteckna en gudasänd dröm använder Artemidoros ett av de grekiska ord som finns för dröm: oneiros. Dessa kan i sin tur delas upp i sådana där drömmen direkt återger ett kommande händelseförlopp, och sådana där det gudomliga budskapet finns dolt i symboler som måste tydas. De första kallar Artemidoros för teoromatiska drömmar, de andra för allegoriska drömmar. Icke-gudasända drömmar, däremot, utmärks av att de direkt ger uttryck åt drömmarens aktuella livssituation och behov. För dessa använder Artemidoros ett annat ord för dröm: enhypnion.

En skicklig drömtydare gör med ledning av sina allmänna kunskaper och den bild han skapat sig av drömmaren en analys av hur mycket subjektivt, rent mänskligt inslag det finns i drömmen. Han går stegvis tillväga. Först avgör han om det är en gudasänd dröm – oneiros – eller om det är en mänsklig dröm – enhypnion. Rör det sig om en gudasänd dröm blir nästa avgörande huruvida det är en teoromatisk eller en allegorisk dröm. Först efter en sådan tolkningsprocedur kan drömtydaren förklara drömmens innebörd för sin klient.

Tolkningen anpassas efter omständigheterna

Själva drömtydningstekniken utgår från, för att anknyta till en analys av Patricia Cox Miller, att dröm och påföljande händelseförlopp kan bindas samman till en symbolisk enhet genom likheter, vilka följer av ett associativt system som vidgas och anpassas efter omständigheterna [5]. Sålunda återkommer Artemidoros vid flera tillfällen till hur samma drömbild skiftar i betydelse, exempelvis kan en navel symbolisera föräldrar om drömmaren alltjämt har dessa i livet, men om föräldrarna är döda kan naveln i stället syfta på fosterlandet, en penis kan syfta på drömmarens föräldrar, eftersom den har relation till säd, men den kan också syfta på barn, eftersom den kan ge upphov till barn etc.

Med en sådan tolkningsteknik blir möjligheterna att finna symboliska samband outtömliga, och tolkningen syftar kanske inte i första hand till att göra förutsägelser utan fastmer till att påvisa en underliggande mening i det som sker.

Man kan därför uppfatta drömtydning enligt Artemidoros som ett slags klinisk praktik där diagnostiska överväganden spelar en central roll, och även om dess terapeutiska syfte inte är explicit, så kan den också tillämpas i en psykoterapeutisk process, där patienten (drömmaren) genom samtal med en skolad terapeut (drömtydaren) når fram-

till en insikt om det existentiella sammanhang i vilket han ingår.

Artemidoros auktoritet långt efter antiken

Långt efter antiken har Artemidoros »Drömtydning» rönt uppskattning. 1800-talsfilosofen Arthur Schopenhauer stöder sig i sitt sista större verk, »Parerga und Paralipomena», på den liksom på andra antika källor och samtida psykologisk forskning inom den så kallade animala magnetismen för att hävda att drömmar speglar psykiska processer skilda från det normala, vakna medvetandet. Processer vilka, enligt Schopenhauers idealistiska metafysik, är direkta uttryck för den blinda »vilja till liv» som styr allt i tillvaron [7].

Även Sigmund Freud ger Artemidoros en elege i sin egen »Drömtydning». Särskilt fäster han sig vid att Artemidoros, till skillnad från andra antika drömtoretiker, bryter ner drömmarna till enskilda symboler med växlande innebörd och inte ser dem som allegoriska helheter. Därigenom hade Artemidoros, enligt Freud, en förståelse för hur symboliken struktureras i en dröm [8].

Drömmar och hallucinatoriska samt hypnagogiska tillstånd användes med en tydlig terapeutisk målsättning under inkubationsseanserna i Asklepioskulten. Att döma av de fallbeskrivningar som bevarats på stentavlor från gudens viktigaste tempel, det i Epidaurus, så rör det sig i merparten av fallen om teoromatiska drömmar, för att använda Artemidoros terminologi. Guden visade sig direkt under en natt i templet: ibland gav han sina föreskrifter, ibland botade han genom en handling och ibland genom sin blotta närvaro [9].

Drömmar gav lindring där skolmedicinen misslyckats

Ett personligt vittnesbörd om hur drömmar ingripit i en enskild människas liv har vi i Aelius Aristides »Heliga berättelser» [10]. Aristides, som var en samtida med Artemidoros, levde under många år växelvis ett normalt vaket liv och en drömtillvaro i vilken Asklepios uppenbarade sig och gav sina föreskrifter. Aristides, som i övrigt var en mycket kompetent människa, skicklig talare och författare, fick sina första uppenbarelser efter det att han förgäves sökt hjälp av den dåtida skolmedicinen för sina psykosomatiska symtom. För honom blev det drömda umgänget med Asklepios en meningsskapande faktor och en kompensatorisk motvikt till livets svårigheter.

Aristoteles tillhörde skeptikerna

Trots drömtydningens starka ställning under antiken var den kontroversi-

ell. Detta framgår av ironiska stickreplik i komedier av Aristofanes och tragedier av Euripides från slutet av 400-talet f Kr.

Jag har redan nämnt Cicero som ifrågasatte den. Också epikuréerna (ungefär samtida med stoikerna) ifrågasatte den med stöd av en materialistisk världsuppfattning, och så gjorde Aristoteles (384–322 f Kr), även om hans lärare, den store Platon (ca 428–348 f Kr), trodde på profetiska drömmar.

I motsats till stoikerna uppfattade inte Aristoteles tillvaron som ett sammanhängande helt utan gjorde skillnad mellan den gudomliga världen och den naturliga världen, i vilken vi människor lever.

I »Om profetia i sömnen» framhåller han att »naturen är gudomligt ordnad, men inte i sig själv gudomlig» [11]. Han gav därför inte utrymme åt övernaturliga aspekter. Växlingen mellan vaka och sömn relaterar han till olika faser i matsmältningsprocessen [12]. Enligt en teori, som han utvecklar i »Om drömmar», är drömmar ett slags seneffekter av sinnesintryck i vaket tillstånd.

Normalt ger ett stimulus från yttervärlden upphov till en förnimmelse som fortplantas via respektive sinnesorgan till själen för att bli till en föreställning som slutligen prövas och tolkas av själens högsta del, förnuftet. Aktiviteten i sinnesorganet kan emellertid fortsätta även sedan den yttre stimuleringen upphört [13].

Drömmarna påverkar våra handlingar

Man kan likna processen vid vatten-virvlar som fortsätter och ändrar form även sedan den yttre kraft som rört upp vattnet stannat, eller vid hetta som kvarstår en tid i ett föremål och kan ledas över i ett annat även om den ursprungliga värmekällan svalnat. I vaket tillstånd undertrycks dessa kvardröjande sinnesintryck av starkare stimuli från yttervärlden, men under sömnen ger de upphov till föreställningar som ger material till drömmar. Drömmarna är resultatet av ett slags tankeverksamhet, dock i avsaknad av förnuftets kontroll. Men ur dessa drömtankar kan frön till planer och motiv uppstå som sedan kan komma att styra handlingar i vaket tillstånd. Därför kan vissa drömmar helt naturligt både vara förbud och orsak till handlingar [11].

Med stöd i sin naturalistiska sinnesfysiologi – han var en anhängare av humoralpatologin – noterar Aristoteles att melankoliker, febersjuka och berusade lätt drabbas av mardrömmar. Vidare hävdar han att vi ibland kan få tidiga symtom på sjukdomar via drömmar, eftersom vi ofta är känsligare för svaga

kroppssensationer i sömn än under vaka [11, 13].

Teoretiska referenssystem saknas för det omedvetna

Aristoteles skeptiska och reduktionistiska uppfattning representerar den ena extremen av antikens teorier om drömmar – stoikerna den andra. Polariteten dem emellan illustrerar en avgörande svårighet för antikens tänkare: bristen på teoretiska referenssystem för att integrera en meningsskapande och naturlig psykisk realitet i förståelsen av drömmar. Jag avser det vi med ett mångtydigt begrepp brukar kalla för det omedvetna.

Visserligen kan man finna ansatser till en sådan förståelse hos Platon. Hans uppfattning om den tredelade själen, bestående av förnuft, mod och begär, lämnar utrymme åt den lägsta delen – begären – att verka utom förnuftets kontroll, vilket sker under sömnen.

I »Staten» berör han hur otyglade begär kan komma till uttryck i drömmar om samlag mellan gudar och människor, incestuösa förbindelser samt mord [14].

I »Timaios» kompletterar han emellertid sin tankegång med mytologiska inslag när han berättar hur en skapande gud förädlade den oförnuftiga och sämre delen av själen genom att förlägga levaren på dess plats så att den genom detta organ kan härbärgera den gudaingivna siarförmågan, en förmåga som kommer till uttryck under sömn, sjukdom och hänryckning [15].

Kristendomen anknöt till antikens drömtydning

Avsaknaden av begrepp för att kunna avgränsa en inre psykisk topografi, varifrån drömsymboliken kunde härledas, bidrog således till att man under antiken, antingen som Aristoteles förmenade drömmarna en djupare symbolik, eller att man som stoikerna externaliserade budskapet till en yttre, gudomlig sfär.

Under senantiken kom det senare tänkesättet att sättas in i nya sammanhang bland annat genom den segrande kristendomen. Bibeln gav ju illustrativa förebilder som Jakobs dröm och Josefs tolkning av Faraos dröm i »Första Mosebok».

Tidiga kristna teologer hade därför inga problem med att förena ett hedniskt arv av filosofiska spekulationer över drömmar med kristen tro [5]. Därmed kunde också antikens drömtydning leva vidare.

Platon och Freud länk mellan vår tid och antiken

Måhända tyngdes antikens drömtydningsteorier av en metafysisk och religiös barlast, men med dem inleddes i

varje fall en utveckling som resulterat i vår tids djuppsykologi. Trots tidsavstånd och skilda förutsättningar finns beröringspunkter.

Platon hävdar i »Faidros» att själen bara kan beskrivas i bilder för en människa [16]. Freud framhåller i »Drömtydning» att det omedvetna inte är tillgängligt för ett direkt studium. Det är bara indirekt, exempelvis genom analysen av drömmar, som det omedvetna öppnar sig [8].

Lägger vi Platons och Freuds ståndpunkter intill varandra finner vi en förbindningslänk mellan vår tid och antiken: insikten om att de djupaste hemligheterna om människan och hennes drivkrafter bara når oss i symboler, där ibland de som drömmarna förser oss med.

Referenser

1. Herakleitos. Fragment i översättning av Håkan Rehnberg och Hans Ruin. Lund: Kykeon, 1997.
2. Cicero. De divinatione. In: De senectute, de amicitia, de divinatione. Loeb Classical Library. Cambridge, Mass: Harvard University Press, (1923) 1996.
3. Hippocrates. Regimen IV. In: Hippocrates Volume IV. Loeb Classical Library. Cambridge, Mass: Harvard University Press, (1931) 1992.
4. Dodds ER. The greeks and the irrational. Berkeley: University of California Press, (1951) 1984.
5. Cox Miller P. Dreams in late antiquity. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, (1994) 1998.
6. Artemidorus. The interpretation of dreams (Oneirocritica). Translation and commentary by Robert J White. Park Ridge, New Jersey: Noyes Press, (1975) 1992.
7. Schopenhauer A. Parerga und Paralipomena. Arthur Schopenhauer. Sämtliche Werke, Band IV. Stuttgart/ Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1996.
8. Freud S. Drömtydning. Översättning av John Landqvist. Stockholm: Bokförlaget Aldus/Bonniers, (1958) 1964.
9. Edelstein EJ, Edelstein L. Asclepius. A collection and interpretation of the testimonies. Volume I and II. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, (1945) 1988.
10. Behr CA. Aelius Aristides and the sacred tales. Amsterdam: Adolf M Hakkert Publisher, 1968.
11. Aristotle. On prophesy in sleep. In: Aristotle. On the soul, parva naturalia, on breath. Loeb Classical Library. Cambridge, Mass: Harvard University Press, (1936) 1995.
12. Aristotle. On sleep and waking. In: Aristotle. On the soul, parva naturalia, on breath. Loeb Classical Library. Cambridge, Mass: Harvard University Press, (1936) 1995.
13. Aristotle. On dreams. In: Aristotle. On the soul, parva naturalia, on breath. Loeb Classical Library. Cambridge, Mass: Harvard University Press, (1936) 1995.
14. Platon. Staten. Platons skrifter, tredje delen. Svensk tolkning av Claes Lindskog. Stockholm: Hugo Gebers förlag, 1922.
15. Platon. Timaios. Platons skrifter, fjärde delen. Svensk tolkning av Claes Lindskog. Stockholm: Hugo Gebers förlag, 1923.
16. Platon. Faidros. Platons skrifter, första delen. Svensk tolkning av Claes Lindskog. Stockholm: Hugo Gebers förlag, 1920.